

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ З ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Світ, у якому ми живемо, сповнений небезпек. Вони підстерігають людину вдома, у громадських місцях, на відпочинку. Проте, людство нагромадило багатий досвід виходу з небезпечних ситуацій. Якщо людина засвоїла його, то, потрапивши в ситуацію, небезпечну для її життя, буде діяти так, як того вимагають обставини. Знання певних правил допоможе їй у тому випадку, якщо ситуація не знайома, тому що у своїй пам'яті вона може відшукати аналогічну ситуацію, і, проаналізувавши її, зможе визначити вірні способи своєї поведінки.

Проте дитина, потрапивши у ситуацію, небезпечну для її життя, не знає, як їй поводитися. У зв'язку із цим, особливу роль здобуває початкова ланка шкільного навчання, де закладається фундамент відносин людини з навколишнім світом. Важливу роль у процесі навчання може зіграти навчальний курс "Основи безпеки життєдіяльності", націлений на формування спеціальних знань і навичок учнів початкової школи. В той же час, навчити дітей "серйозних речей" у такому віці досить важко в силу їх вікових психофізичних особливостей та надзвичайної емоційності. Проте в цьому їм зможе допомогти учитель, який володіє відповідними вміннями та професійною компетентністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Провідні дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В.Бондар, Н.Бібік, О.Біда, Т.Байбара, М.Вашуленко, П.Гусак, Л.Коваль, О.Комар, Н.Кічук, С.Мартиненко, О.Савченко, Г.Тарасенко, Л.Хомич, Л.Хоружа, І.Шапошникова та ін.) визначають такі сутнісні характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів, як поглиблене знання предмета, постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань, наявність змістового, процесуального й особистісного компонентів.

Формулювання цілей статті... Мета статті: розглянути основні аспекти формування професійної компетентності учителів початкових класів у галузі викладання курсу "Основи безпеки життєдіяльності".

Виклад основного матеріалу дослідження... В обов'язковому тематичному плануванні у школі немає окремого предмета "Основи безпеки життєдіяльності" (далі – ОБЖ). Предмет вивчається інтегровано. У початковій школі є предмет "Навколишній світ". У його зміст додатково введені розвиваючі модулі й розділи соціально-гуманітарної спрямованості, а також елементи ОБЖ. Проте, на нього приділяється мало часу, і вивчити основну базу курсу ОБЖ вдається не цілком. Отже, для того, щоб учні одержали необхідні знання із забезпечення власної безпеки у навколишньому світі, необхідно вести курс додатково, у позаурочний час, або володіти професійною компетентністю і майстерно подавати учням матеріал.

Огляд психолого-педагогічної літератури та джерел, присвячених проблемі формування професійної компетенції показує, що можна виділити кілька підходів до визначення поняття "професійна компетентність". Так, наприклад, зарубіжними дослідниками це поняття часто розглядається як поглиблене знання, "стан адекватного виконання завдання", "здатність до актуального виконання діяльності", "ефективність дій [3].

Одним з найбільш поширених визначень розглянутого терміну у вітчизняній психолого-педагогічній літературі є: "якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує разом або окремо його фізичну, психічну і духовну відповідність необхідності, потреби, вимогам певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, займаної або виконуваної службової посади" [3]. Е.Зеєр під професійною компетентністю розуміє сукупність професійних знань, умінь, а також способи виконання професійної діяльності [3].

Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури й кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Формування професійної компетентності закладено в зміст освітньо-професійної програми спеціальності "Початкова освіта" як складова галузевого стандарту вищої освіти. Цей процес включає оволодіння:

- змістовим і процесуальним компонентами педагогічної діяльності, знаннями логіки навчальних дисциплін;
- вміннями оперувати категоріями діалектики та основними поняттями, які утворюють концептуальний каркас педагогічної науки, перетворювати педагогічні теорії в метод пізнавальної діяльності;
- навички самоосвіти та підвищення рівня кваліфікації, ділового, міжособистісного та педагогічного спілкування;
- рефлексивними вміннями [1].

Професійну компетентність вчителя, який викладає в молодшій школі основи ОБЖ, можна розглядати як:

- властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної діяльності, а саме до організації навчально-виховного процесу на рівні сучасних вимог;

– єдність теоретичної й практичної готовності педагога (предметно-теоретичної: математичної, психолого-педагогічної; та дидактико-методичної) до здійснення педагогічної діяльності;

– спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають в процесі навчання учнів різних предметів, в тому числі і ОБЖ [8].

Спираючись на загальну класифікацію компетентностей А.Хуторського, зазначимо, що професійна компетентність є сукупністю ключових, базових та спеціальних компетентностей (див. таблицю 1). Причому, ключовий рівень компетентностей необхідний людині будь-якого фаху для ефективного функціонування в оточуючому середовищі, базовий – вчителям будь-якого предмету, а спеціальний – педагогам, що викладають певний предмет.

Характеризуючи систему професійних компетентностей вчителя, зосередимо увагу на змісті предметно-методичної компетентності вчителя молодших класів оскільки предметно-методична компетентність має яскраво виражений прикладний характер і поєднує систему спеціально-наукових, психолого-педагогічних, дидактико-методичних знань, умінь й особистого досвіду в їхньому застосуванні під час викладання ОБЖ.

Предметно-методична компетентність вчителя молодших класів розглядається нами як теоретична і практична готовність до проведення занять з ОБЖ за різними навчальними планами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь з окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування (дидактико-методичних компетенцій), спроможність ефективно розв'язувати стандартні та проблемні методичні задачі.

Розглянемо склад умінь, які мають бути сформовані у вчителя молодших класів для того, щоб він набув предметно-методичної компетентності (див. табл. 2).

Очевидно, що всі ці вміння базуються на знаннях:

- цілей і завдань навчання ОБЖ;
- особливостей побудови курсу ОБЖ;
- нормативних документів;
- способу побудови календарного планування;
- вимог до підготовки учнів у галузі ОБЖ;
- критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів; основних засобів, методів і форм організації навчального процесу;
- можливих структур уроку ОБЖ;
- методичних систем, що реалізовані у чинних підручниках, відмінностей цих методичних систем;
- передового педагогічного досвіду вчителів-практиків з проблем організації сучасного уроку ОБЖ у початковому класі та вивчення окремих його тем;
- загальних особливостей використання сучасних навчальних технологій під час навчання ОБЖ ;
- порядку вивчення окремих тем курсу ОБЖ та результатів опанування цими темами;
- інноваційних підходів опанування тем курсу ОБЖ [1].

В той же час, вчитель молодших класів не зможе ефективно застосувати предметно-методичну компетентність на уроках ОБЖ за відсутності в нього комунікативної компетентності. Педагогічна комунікація визначається як специфічна форма комунікації, метою якої є передача знань, виховання й розвиток учнів, що функціонує через взаємодію трьох основних компонентів: вчитель – змістовна навчальна інформація – учень (учні).

Комунікативна компетентність передбачає: наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з учнями в найрізноманітніших сферах; наявність здібностей до педагогічної комунікації; здатність вступати в комунікацію з метою порозуміння; володіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації; набуття комунікативних навичок і вмінь, володіння прийомами та засобами розв'язування комунікативних задач; володіння професійною термінологією, та відповідними прийомами професійного спілкування та готовність до їх застосування на практиці.

Комунікативна компетентність тісно пов'язана із загальним культурним рівнем вчителя, тому вчені виділяють окремо соціокультурну компетентність, яка виявляється: в здатності захищати і дбати про відповідальність, права, інтереси та потреби інших; спроможності ідентифікувати себе із цінностями професійного середовища; наявності професійної позиції вчителя [7].

Висновки... Вивчення ОБЖ в початковій школі забезпечує опанування учнями знань, умінь та навичок, необхідних для подальшої безпечної життєдіяльності. В ході викладання ОБЖ вчителю молодших класів доцільно спиратися на особистісний підхід до учнів. При цьому необхідно використовувати різноманітні форми та методи організації діяльності учнів на уроці, створення атмосфери зацікавленості кожного, стимулювання до виконання вправи без остраху помилитися, виконати її правильно. Діяльність учнів повинна оцінюватися не за кінцевим результатом, а за процесом його досягнення.

Класифікація професійних компетентностей вчителя в галузі викладання ОБЖ [7]

Компонент професійної діяльності вчителя	Компетентності		
	Ключові	Базові	Спеціальні
<i>Соціальний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - здатність успішно взаємодіяти з іншими; - здатність розв'язувати конфлікти; - здатність до лідерства; - готовність до ухвалення рішень 	<ul style="list-style-type: none"> - соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці; - здатність успішно взаємодіяти з керівництвом та колегами-вчителями; - здатність успішно взаємодіяти із учнями 	
<i>Предметно-методичний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - здатність самостійно набувати нові знання і уміння за фахом; - здатність до розв'язування проблем; - здатність до планування; - здатність складати і здійснювати плани й особисті проекти. 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність системи наукових знань із педагогіки, психології й готовність до її застосування на практиці; - володіння власне професійною діяльністю на високому рівні; - наявність системи наукових знань із дидактики, технологій навчання й готовність до її застосування на практиці; - знання і володіння специфічними технологіями, методами і прийомами навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність стрункої системи наукових знань із ОБЖ й готовність до її застосування на практиці; - спроможність вирішувати типові педагогічні задачі під час навчання учнів ОБЖ; - наявність стрункої системи знань із методики навчання учнів ОБЖ; - готовність результативно діяти, вирішуючи проблемні ситуації, що виникають під час навчання учнів ОБЖ
<i>Інформаційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - володіння інформаційними технологіями; - спроможність знаходити, систематизувати, узагальнювати інформацію; - здатність до критичного ставлення до інформації; - здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність. 	<ul style="list-style-type: none"> - спроможність знаходити, систематизувати, узагальнювати психолого-педагогічну інформацію; - готовність і здатність працювати із психолого-педагогічною інформацією. 	<ul style="list-style-type: none"> - спроможність знаходити інформацію з ОБЖ; - здатність систематизувати, узагальнювати її; - готовність і здатність працювати із інформацією з ОБЖ.
<i>Комунікативний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - володіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації; - загальні комунікативні здібності; - набуття комунікативних навичок і вмінь; - уміння правильно оцінювати ситуацію спілкування. 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність стійкого інтересу та здібностей до педагогічної комунікації з дітьми; - володіння професійною термінологією та відповідними прийомами професійного спілкування; - набуття навичок і вмінь педагогічної комунікації; - уміння орієнтуватися в комунікативній ситуації педагогічної взаємодії; - вміння організувати й підтримувати педагогічний діалог 	<ul style="list-style-type: none"> - володіння спеціальною термінологією з ОБЖ; - уміння передавати інформацію з ОБЖ; - уміння користуватися вербальними та невербальними засобами передачі інформації з ОБЖ.
<i>Соціокультурний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - здатність захищати і дбати про відповідальність, 	<ul style="list-style-type: none"> - спроможність ідентифікувати себе із 	

	права, інтереси та потреби інших; - фіксовані прояви гуманістичної етики.	цінностями професійного середовища; - професійна позиція вчителя.	
<i>Особистісний</i>	- здатність до самостійної пізнавальної діяльності; - здатність вчитися впродовж життя; - уміння аналізувати ситуацію на ринку праці.	- готовність до реалізації себе в педагогічній праці; - готовність до постійного підвищення кваліфікації; - здатність проектувати свій подальший професійний розвиток.	
<i>Рефлексивний</i>	- прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна її самооцінка; - готовність до професійної рефлексії; - спроможність оцінювати власні професійні можливості; - здібність до подолання професійних криз і професійних деформацій.	- прагнення до досконалості педагогічної діяльності й адекватна її самооцінка;	- прагнення до досконалості викладання ОБЖ й адекватна самооцінка рівня викладання
<i>Творчий</i>	- здатність до творчості.	- знання законів творчої педагогічної діяльності; - уміння конструювати інноваційні форми навчання й виховання; - здатність до пошуку оригінальних варіантів розв'язання професійних завдань.	

Таблиця 2.

Уміння вчителя молодших класів в галузі викладання ОБЖ [7]

№ п/п	Вміння			
	Аналітичні	Прогностичні	Проектні	Уміння рефлексій
1	Аналізувати та осмислювати з метою встановлення зв'язків між різними компонентами та чинниками, що впливають на ефективність навчання ОБЖ	Усвідомлювати мету діяльності у вигляді результату, який передбачається	Проектувати процес навчання ОБЖ	Контролювати та оцінювати власну діяльність
2	Інтерпретувати результати аналізу з метою формулювання пріоритетних педагогічних завдань, знаходження оптимальних способів їх розв'язання		Виокремлення завдань, що виникають під час навчання учнів ОБЖ та проектування ходу їх розв'язання	
3	Правильно діагностувати процес навчання учнів ОБЖ		Проектування діагностичних процедур відповідно критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з ОБЖ	

Література

1. Глузман Н.А. Проблеми реалізації компетентнісного підходу в період методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкової школи // Портал сучасних педагогічних ресурсів. – 2010. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagogedititions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_6/?print
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. –112 с.
3. Куцак Л.В. Формування професійної компетентності майбутніх вчителів вищих навчальних закладів: огляд основних підходів // Вісник ЛДУ БЖД. – 2010. – № 4. – С.123-127.
4. Миськова М. Формування математичної компетентності вчителів початкових класів // Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка С.Дем'янчука – 2006. – № 4 – С.12-16.
5. Пузач В.С. Особенности преподавания основ безопасности жизнедеятельности в начальных классах // Интернет-журнал "Технологии техносферной безопасности" – Выпуск № 5 (39) – октябрь 2011 г. – Режим доступа: <http://ipb.mos.ru/ttb>
6. Ростовська Н.С. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів шляхом гуманізації процесу навчання // Вісник Інституту менеджменту та психології ДВНЗ "УМО" НАПН України. – 2007. – Вип. 16. – С. 30-39.
7. Скворцова О.С. Формування професійної компетентності в майбутнього вчителя математики // Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – 2010. – Випуск № 4. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_edititions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_4/
8. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття [Текст] / С. О. Скворцова // Наука і освіта. – 2009. – №4. – С. 93-96.

Анотація

Стаття присвячена особливостям формування компетентності фахівця з організації безпечної життєдіяльності учнів початкової школи. Розглянуто роль викладання основ безпеки життєдіяльності у молодших класах. Визначено професійну компетентність вчителя як сукупність ключових, базових та спеціальних компетентностей, подано класифікацію професійних компетентностей вчителя молодших класів у галузі викладання основ безпеки життєдіяльності, визначено зміст основних умінь вчителя молодших класів в галузі викладання основ безпеки життєдіяльності.

Аннотация

Статья посвящена особенностям формирования компетентности специалиста по организации безопасной жизнедеятельности учеников начальной школы. Рассмотрена роль преподавания основ безопасности жизнедеятельности в младших классах. Определена профессиональная компетентность учителя как совокупность ключевых, базовых и специальных компетентностей, представлена классификация профессиональных компетентностей учителя младших классов в области преподавания основ безопасности жизнедеятельности; определено содержание основных умений учителя младших классов в области преподавания основ безопасности жизнедеятельности.

Summary

The article is devoted the features of forming of competence of specialist on organization of safe vital functions of pupils of junior school. It is considered the role of teaching of bases of safety of vital functions in junior classes. The professional competence of teacher is certain as aggregate of key, base and special competencies; is presented classification of professional competencies teacher of junior classes in area of teaching of bases of safety of vital functions; is certain maintenance of basic abilities of teacher of junior classes in area of teaching of bases of safety of vital functions.

Ключові слова: компетентнісний підхід в освіті, зміст початкової освіти з основ безпеки життєдіяльності, професійна компетентність вчителя початкових класів.

Ключевые слова: компетентностный подход в образовании, содержание начального образования с основ безопасности жизнедеятельности, профессиональная компетентность учителя начальных классов.

Key words: the competence approach in education, maintenance of primary education from bases of safety of vital functions, professional competence of teacher of junior school.

Подано до редакції 13.03.2012.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук Тадиян С.І.

УДК 37.033

©2012

Григорова М.О.

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй оголосила 2005-2014 роки Декадою ООН „Освіта для сталого розвитку” (DESD). Концепція сталого розвитку – це концепція зкоординованого еколого-соціально-економічного розвитку людства, запобігання глобальним екологічним кризам, міжетнічним, міжконфесійним конфліктам, соціальній і моральній деградації значної частини людства.